

NASILJE U SPORTU: HULIGANIZAM KAO OBLIK NASILJA SPORTSKE PUBLIKE

Maja Kovač

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

U ovom radu analizira se huliganizam kao savremeni oblik nasilja vezanog za sport. U objašnjavanju uslova koji su doveli do pojave huliganizma, autor polazi od izučavanja socijalne strukture navijačkih grupa, odnosno socijalnog porekla navijača, kako bi se utvrdili motivi, uzročnici sklonosti nasilju, istovremeno objašnjavajući društveno-istorijske uslove u kojima je nastao huliganizam i u kojima je došlo do njegovog širenja. U radu se ističe da je medijski i politički uticaj bio od presudnog značaja za kreiranje društvene zabrinutosti u vezi sa nasiljem sportske publike. Mediji su ukazivanjem na postojanje problema i davanjem publiciteta ovoj vrsti nasilja izazvali, nasuprot očekivanom, eskalaciju huliganizma, doprineli njegovom razvoju, osavremenjivanju i opstajanjju, odnosno mediji su načinom svog izveštavanja uticali na pojavu spiralnog efekta povećanja ove vrste nasilja. Istovremeno, određeni društveni uslovi u zemljama u kojima se javlja problem huliganizma, doveli su do pojave nasilja sportske publike sa izrazitom rasističkom i nacionalističkom obojenošću, naročito vidljivim na međunarodnoj sportskoj sceni. Na kraju, pretpostavka da postoji direktna veza između konzumiranja alkohola i opojnih droga od strane navijača i nasilnog ponašanja postala je uzrok dodatne društvene zabrinutosti u vezi sa problemom huliganizma, o čemu se diskutuje u poslednjem poglavlju ovog rada.

KLJUČNE REČI: nasilje / huliganizam / sport / sportska publika / mediji

I UVOD

Nasilje je izraz nerešenih, poremećenih, neusklađenih, konfliktnih odnosa između pojedinaca, grupa ili globalnih društava. Nasilje je izraz neslaganja i nepristajanja na društveno određene norme i moralne obrasce ponašanja. Nasilje je bilo i ostalo svojstveno čoveku i društvu kroz čitav civilizacijski razvoj. To nije ništa novo. Međutim, primetna je tendencija da se društvena pažnja periodično pomera ka određenim vrstama nasilja koje se javljaju u određenim društvenim segmentima. Drugim rečima, određene vrste nasilja došle bi u centar društvene pažnje onog trenutka kada bi u društvu bila izazvana *moralna panika*¹ od strane političara i medija zbog pojave nasilja određenog tipa. Tako je sredinom prošlog veka društvo prepoznalo pretnju u posebnom vidu nasilja vezanom za sport. Reč je o huliganizmu kao vidu nasilja sportske publike.

Nasilje u sportu nije pojava karakteristična samo za savremena društva, to je pojava stara koliko i sama igra. Nasilje u sportu je menjalo svoje pojavne oblike kroz istoriju. Međutim, pažnja savremenog društva, kao što je već navedeno, usmerena je na jedan oblik društvene pretnje, odnosno, vid nasilja koji je najzastupljeniji u sportu danas, a to je huliganizam. Prva asocijacija prilikom pominjanja ovog vida nasilja su, nesumljivo, neredi i divljanje navijača na fudbalskim stadionima. Mnogi autori, sociolozi sporta, stoga, koriste termin *fudbalsko nasilje* kao sinonim za huliganizam. Huliganizam jeste pojava najčešće vezana za fudbal, međutim ni drugi sportovi, kao što su košarka, rukomet ili vaterpolo, nisu lišeni ovog problema.

Autor u ovom radu analizira nastanak i istorijski razvoj nasilja u sportu, odnosno razvoj huliganizma kao vrste nasilja sportske publike. Zatim, objašnjava strukturu navijačkih grupa i njihov socijalni sastav u cilju određi-

---

¹ Termin definisan od strane britanskog sociologa S. Cohen-a u knjizi *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*, prema kome moralna panika ima sledeće ključne elemente: 1. Nešto ili neko definiše se kao pretnja vrednostima ili interesima. 2. Ovu pretnju mediji prikazuju u lako prepoznatljivoj formi. 3. Naglo raste zabrinutost javnosti. 4. Javlja se reakcija vlasti ili onih koji utiču na stvaranje javnog mnjenja. 5. Panika se povlači ili rezultira društvenim promenama. Navedeno u: K. Thompson, *Moralna panika*, Clio, 2003, str. 16-7.

vanja društvenog profila, odnosno porekla pripadnika navijačkih grupa, i motiva koji dovode do sklonosti huliganizmu kao vidu nasilja. U nastavku sledi izlaganje o specifičnom odnosu masovnih medija prema huliganizmu, što predstavlja jedan od najvažnijih aspektata u izučavanju ove vrste nasilja. Rasizam i nacionalizam su neizostavni pojavnici oblici huliganizma na stadionima širom Evrope, samim tim veoma važni segmenti u diskusiji o huliganizmu. Najzad, poslednje poglavlje ovog rada analizira vezu između konzumiranja alkohola i droga od strane pripadnika navijačkih grupa i nasilja koje nastaje tom prilikom.

II NASILJE U SPORTU

Pitanje nasilja predstavlja jedno od najvažnijih i najurgentnijih pitanja današnjice. Činjenica je da je ono sveprisutno i da je nezaobilazan segment naše svakidašnjice, ali je činjenica i to da je o tom pitanju napisano nesrazmerno malo istraživačkih radova u odnosu na količinu zastupljenosti nasilja u svakodnevnom društvenom životu.

Nasilje u sportu se objašnjava različitim modelima, od kojih su najzastupljeniji model katarze, modeli kulture i potkulture, model imitacije i socijalnog učenja, model psihologije gomila i devijantni model u koji spadaju vandalizam i huliganizam.² Drugim rečima, postoji čitav niz različitih definicija i pristupa proučavanju fenomena nasilja u sportu, pa je dakle, tom fenomenu neophodan interdisciplinarni pristup.

Iz operacionalnih razloga izdvojćemo definiciju nasilja navedenu u Pravnom vodiču za prevenciju i borbu protiv nasilja u sportu Ministarstva sporta Republike Francuske koja glasi: "Nasilje je dobrovoljni akt koga karakteriše namera prouzrokovanja štete. Fizičko i/ili verbalno nasilje predstavlja upotrebu ili pretnju upotrebe sile protiv lica ili stvari".³ Razmatrajući ovu definiciju možemo konstatovati da je nasilje

---

² D. Koković, *Doba nasilja i sport*, OKO, Novi Sad, 1990, str. 144.

³ Guide juridique, *La prévention et la lutte contre les incivilités et la violence dans le sport*, Ministère des Sports de République Française, 2004, str. 7. (La violence est la production d'un acte volontaire au caractère intentionnel de provoquer un dommage. Voie de fait physique et/ou verbale commise par la force contre une personne ou contre un bien).

delo koje se čini dobrovoljno u nameri izazivanja štete upotrebom ili pretnjom upotrebe sile usmereno prema licima ili stvarima. Dakle, opštost date definicije nam pruža mogućnost razumevanja pojma nasilja u sportu i oko sporta, posmatranom u okvirima savremenog društva, ali i kroz istorijsku prizmu njegovog postojanja.

Nasilje sportske publike nije pojava novijeg datuma. Istorijski posmatrano nasilje oko sporta i u sportu je oduvek postojalo. Postoje brojni primeri zabeleženi od strane istoričara koji govore u prilog ovoj činjenici. Nasilje sportske publike bila je česta pojava u arenama Stare Grčke, Rimskog i Vizantijskog carstva. Tako je, na primer, za rimske igre bilo karakteristično da su se tuče među gledaocima redovno dešavale i da su bile tako nasilne i dramatične da je često bila angažovana čitava vojska da uspostavi red među gledaocima.⁴ Zatim, jedno od vrednih umetničkih dela iz rane 59. godine naše ere čuvano u Arheološkom muzeju u Napulju, veoma verno prikazuje borbe sportskih navijača u Pompeji.⁵ U srednjem veku, igre slične današnjem fudbalu bile su praćene velikom količinom nasilja. Primer jedne takve igre je *souille*⁶, praoblik fudbala, u kome su se čitava sela nadmetala u igri svinjskom bešikom. Ova igra je bila toliko nasilna da je, kako svedoče sačuvani kraljevski i crkveni edikti, bila zabranjena zbog izazivanja velikih šteta na poljoprivrednim zemljištima.

Istraživanja britanskih istoričara i sociologa sporta pokazuju da je nasilje bilo stalni pratilac novog, organizovanog fudbala, počev od '70-tih i '80-tih godina 19. veka. Međutim, nasilje povezano sa fudbalom u to vreme nije bilo definisano kao problem. To je bila agresija koja je po svoj svojoj prirodi bila spontana. Takvu vrstu agresije sportske publike Kris van Limbergen⁷ (Kris van Limbergen), naziva *vandalizmom*. Ovu vrstu nasilja karakterisali su

---

⁴ P. Piotrowski, "Soccer Hooliganism in Poland. Extent, Dynamism and Psychosocial Conditions", Internet stranica: <http://www.inter-disciplinary.net/piotrowski%20paper.pdf>, stranici pristupljeno 24. marta 2005, str. 1.

⁵ Ibid.

⁶ K. van Limbergen, "Fudbalski vandalizam", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 68.

⁷ K. van Limbergen je bio član belgijskog istraživačkog tima *Levenski* koji je od 1985. godine radio na istraživanju fudbalskog vandalizma.

pojedinačni napadi na sudije, sitni i individualizirani sukobi navijača, bacanje raznih manjih predmeta na igrače. Drugim rečima, to je agresija koja se pod uticajem datih okolnosti spontano izražavala. Za razliku od fudbalskog vandalizma koji je bio prisutan oko fudbala od njegovog nastanka, *huliganizam* je pojava koja je nastala kao proizvod savremenog društva. Kako navodi Limbergen, "huliganstvo je ono ponašanje, u potkulturi društveno ranjive omladine, koje je rezultat unapred planiranog nasilja prema ljudima i stvarima, da bi na taj način svoje stanje 'popravili' u socijalno-psihološkom smislu".⁸ Dakle, vandalizam je neorganizovano nasilje koje se spontano javlja, dok huliganizam, kao vrstu nasilja, karakteriše niži ili viši stepen organizovanosti.

Kao što se iz predhodno napisanog može zaključiti, nasilje oko sporta i u sportu je postojalo kroz čitavu istoriju, međutim drevno nasilje se znatno razlikuje od savremenog. Osnovna razlika je u tome što se drevno nasilje temeljilo na tada prihvaćenim civilizacijskim normama, dok je sadašnje nasilje paradoks civilizacije koja je razvila pravnu državu, ljudska prava i civilno društvo i koja je bahata i punih ustiju o razvijenim kulturološkim i civilizacijskim tekovinama.⁹

III HULIGANIZAM KAO OBLIK NASILJA SPORTSKE PUBLIKE

Najzastupljeniji oblik nasilja sportske publike, danas, je fudbalski huliganizam. Izučavanju ove vrste nasilja ozbiljnije se pristupa tek početkom '60-tih godina prošlog veka, kada je ono prepoznato od strane vlade i medija kao ozbiljan društveni problem.

Ovde ćemo se vratiti na pojam razgraničenja fudbalskog vandalizma i fudbalskog huliganizma iz predhodnog poglavlja. Naime, videli smo da je nasilje oko fudbala postojalo od njegovog nastanka, međutim to nasilje nije od početka bilo okarakterisano kao huliganizam. Rani oblik nasilja fudbalske publike, vandalizam, imao je spontani, individualni

---

⁸ K. van Limbergen, op. cit, str. 67–8.

⁹ K. Petrović, "Nasilje i sport", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 20.

karakter. Huliganizam je, međutim, novija pojava koja je usled delovanja kompleksnih društvenih sila, nastala iz vandalizma.

Jedan od najplodnijih britanskih sociologa sporta, profesor Erik Daning (Eric Dunning) sa Univerziteta Lester u Velikoj Britaniji, zajedno sa svojim kolegama, ističe da "fudbalski huliganizam nije u tolikoj meri sociološki ili socijalno-psihološki koncept koliko je to konstrukcija političara i medija".¹⁰ Ovaj autor zatim ističe da su mediji i političari ti koji su stvorili termin "fudbalski huliganizam" kako bi njime pokrili različite forme verbalnog i fizičkog nasilja navijača, pri čemu se pod nasiljem podrazumevaju različite forme devijantnog ponašanja. To ponašanje uključuje: gađanje igrača, sudija, klupskih zvaničnika i suparničkih navijača raznim predmetima; uništavanje klupske ili privatne imovine; tuče bez upotrebe oružja i tuče u kojima dolazi do upotrebe hladnog i/ili vatrenog oružja. Zatim, kako Daning dalje navodi, huliganizam nije pojava koja se može uočiti samo na fudbalskim stadionima i oko njih, nasilje ove vrste javlja se i na lokacijama daleko od stadiona, u barovima, na autobuskim i železničkim stanicama; tuče suparničkih navijača su često unapred organizovane i kao što je već rečeno, ne dešavaju se samo u okviru stadiona, a ponekad čak ni na dan fudbalskog meča. Tuče među navijačima koji pripadaju istoj navijačkoj grupi su takođe kvalifikovane kao "fudbalski huliganizam", zatim protesti navijača protiv vlasnika i menadžera fudbalskih klubova, kao i rasističko ponašanje u kontekstu vezanom za fudbal. Fudbalski huliganizam je, dakle, kako tvrdi Erik Daning i njegove kolege sa Lester Univerziteta, veoma kompleksan i višestran fenomen i kao takav, zaslužuje posebnu istraživačku pažnju.

Kompleksnost fenomena fudbalskog nasilja, odnosno fudbalskog huliganizma, stavlja nam u zadatak da ispratimo njegov razvoj kroz istoriju i utvrdimo njegovo poreklo kao i društvene uslove koji su doveli do pojave savremenog huliganizma, pri čemu ćemo se u razmatranju ograničiti na period pojave organizovanog fudbala u Engleskoj u drugoj polovini 19. veka.

---

¹⁰ E. Dunning, P. Murphy i I. Wedington, "Towards Understanding of Football Hooliganism as a World Phenomenon", Internet stranica: <http://www.ucd.ie/css/papers/football%2001..pdf>, stranici pristupljeno 15. aprila 2005, str. 1–2.

Nasilje je bilo neizostavni pratilac prvih utakmica institucionalizovanog i organizovanog engleskog fudbala počev od 1863. godine kada je formirana Fudbalska asocijacija i kada su utvrđena nova pravila igre.¹¹ Romantična nostalgija za džentlmenkim ponašanjem na fudbalskim terenima iz perioda početka prošlog veka morala je biti narušena činjenicama do kojih su došli mnogi sociolozi i istoričari sporta, a koje potvrđuju da su "neredi, nemiri, nasilje, pokušaji nanošenja telesnih povreda i vandalizam bili očigledno veoma uobičajeni, ali ne i nužno dominantan oblik ponašanja gomile na fudbalskim mečevima, barem od 1870-tih".¹² Prema Danningu, neredi sportske publike do 1914. godine, odnosno do Prvog svetskog rata, bili su redovni pratilac fudbalskih mečeva u Engleskoj i kontinentalnoj Evropi. Oni su se ispoljavali u napadima na sudije i druge fudbalske zvaničnike, dok su tuče među rivalskim navijačima bile veoma retke.¹³ Međutim, ovaj autor ističe da u to vreme "nije bilo dubokog ili raširenog, kroz medije dirigovanog moralnog zgražavanja (*moral panic*) nad lošim ponašanjem gledalaca i nije bilo pritiska na vladu da nešto preduzme",¹⁴ što će se u kasnijim fazama razvoja nasilja sportske publike znatno promeniti i proizvesti moralnu paniku pred naletom nasilja.

U periodima između dva svetska rata i posle Drugog svetskog rata, dolazi do značajnog smanjenja učestalosti i intenziteta nasilja na sportskim terenima, ali to istovremeno ne znači da je ono potpuno nestalo. Visoki nivo nacionalne solidarnosti posle Drugog svetskog rata i tokom '50-tih godina uticao je na mirnodopski društveni trend, međutim već početkom '60-tih godina prošlog veka novi oblik ostrašćenog patriotizma izaziva neprijateljsko ponašanje prema imigrantima što je istovremeno preuzeti oblik ponašanja najvatrenijih fudbalskih huligana.

---

¹¹ Navedeno u: "Istorija fudbala", *Televizija B92*, subota, 2. april 2005, 20 časova.

¹² J. Hutchinson, 1975, navedeno u: G. Carnibella et al, *Football Violence in Europe: A Report to the Amsterdam Group*, jul 1996, str. 22.

¹³ E. Dunning et al, 1984, str. 234, navedeno u: S. Mihajlović, "Stereotipi i zablude: u shvatanju nasilja sportske publike", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 98.

¹⁴ E. Dunning et al. 1988, str. 241, *ibid*, str. 99.

Veliki broj sociologa smatra da je pojavom novih medija, na prvom mestu televizije, '60-tih godina, došlo do eskalacije nasilja na i oko fudbalskih stadiona. Televizija ne samo da je omogućila prenos fudbalskih utakmica do domova navijača, već je prenosom sportskog događaja neminovno prenosila slike fudbalskog nasilja na tribinama. Jedan od prvih televizijskih prenosa fudbalske utakmice koja se igrala između Sanderlanda i Totenhema 1961. prikazao je velike neredne izazvane od strane navijača posle izjednačavajućeg gola. Povodom ove utakmice *Guardian* je pisao da su "huligani (viđeni putem televizijskog prenosa) predstavljali neželjeno, ali moćno ohrabrenje za ostale"¹⁵ U to vreme, postojala je opšta *moralna panika* u Velikoj Britaniji vezana za 'devijantno' ponašanje mladih, nastanak kontra-kultura među kojima i veoma dominantne po broju i rasprostranjenosti, kontra-kulture fudbalskih huligana.¹⁶ Prema čuvenom Česterovom izveštaju iz 1966, koji je nesumnjivo dodatno doprineo širenju moralne panike britanskim društvom, broj nasilnih incidenata na fudbalskim utakmicama u Velikoj Britaniji u prvih pet godina 1960-tih bio je dvostruko veći u poređenju sa brojem incidenata u predhodnih 25 godina.¹⁷

Tokom '80-tih godina nasilje sportske publike dostiže vrhunac svog rasta i rasprostranjenosti u Velikoj Britaniji i ostatku sveta. Najtragičnija godina po broju žrtava fudbalskog nasilja je 1985. kada se desilo više masovnih nesreća na i oko stadiona, izazvanih od strane publike, odnosno onog dela publike koju svrstavamo u grupu fudbalskih huligana. Te godine dogodila se nesreća na stadionu u Bredfordu gde je 55 lica izgubilo život, zatim iste godine u Belgiji, u finalu takmičenja Evropskog kupa na utakmici između Liverpula i italijanskog kluba Juventus igranoj na stadionu Heysel u Briselu, 39 italijanskih navijača izgubilo je život u neredima izazvanim od strane

---

¹⁵ G. Carnibella et al, *Football Violence in Europe: A Report to the Amsterdam Group*, jul 1996, str. 23.

¹⁶ Termin huligan nastao je krajem 19. veka. Huligan je bilo prezime irske imigrantske porodice nastanjene u Londonu, koja je imala reputaciju nasilnika, koja je terorizala stanovnike londonskog Ist Enda. Navedeno u: A. J. Haley i Brian S. Johnston, "Menaces to Management: A developmental View of British Soccer Hooligans, 1961–1986", *The Sport Journal*, Vol. 1, No. 1, leto 1998, str. 3.

¹⁷ G. Carnibella et al, op. cit, str. 24.

navijača engleskog kluba.¹⁸ Posle ovog incidenta usledila je petogodišnja zabrana učestvovanja na evropskim takmičenjima svim britanskim fudbalskim timovima.¹⁹ U tom periodu na snagu su stupile i oštre mere britanske vlade s ciljem suzbijanja nasilja fudbalskih navijača. Uvedene mere (upotreba interne televizije radi nadgledanja ponašanja gledalaca (*ClosedCircuitTV*), pooštrene zakonske sankcije, kontrola transporta, prodaje i upotrebe alkohola, formiranje *Football Intelligence Unit*, u okviru Nacionalne kriminalističke obaveštajne službe,²⁰ pritisak na fudbalske autoritete kako bi se uvela kompjuterska evidencija klupskog članstva) imale su za cilj potpuno suzbijanje nasilja na stadionima. Rezultat je bio delimično uspešan, jer je, zaista, nasilje na stadionima u tom periodu bilo u stalnom padu, međutim, to nije značilo da je ono bilo iskorenjeno, na-protiv, ono je bilo prisutno, samo se dovijalo novim propisima i izmestilo se izvan stadiona, na nove lokacije.

U narednim godinama dolazi do evidentnog pada stope nasilja na stadionima i izvan njih u Velikoj Britaniji. Takav trend se zadržao do 2002. godine, kada je ponovo uočen rastući broj incidenata izazvanih od strane fudbalskih navijača oko stadiona. Još uvek ne postoji precizan odgovor na pitanje da li ti incidenti predstavljaju oživljavanje huliganizma ili samo trenutnu paniku.²¹

U zemljama kontinentalne Evrope, fudbalski huliganizam je proizvod, nesumljivo, uvezen iz Velike Britanije. Kao period u kome je prvi put došlo do pojave huliganizma u Italiji, Holandiji, Nemačkoj, Danskoj, Jugoslaviji, navode se '60-te i '70-te godine prošlog veka. Pojava huliganizma u ovom delu Evrope uglavnom se vezuje za vreme pojave televizije, kada su neredi engleskih huligana emitovani zajedno sa prenosom utakmica evropskih fudbalskih takmičenja. Međutim, prema istraživanju SIRC-a,²² fudbalski huliganizam u kontinentalnoj Evropi se ne može okarakterisati

---

¹⁸ A. J. Haley i Brian S. Johnston, "Menaces to Management: A developmental View of British Soccer Hooligans, 1961–1986", *The Sport Journal*, Vol. 1, No. 1, leto 1998, str. 1.

¹⁹ Ibid.

²⁰ E. Dunning, P. Murphy i I. Wedington, op. cit, str. 13.

²¹ Ibid, str. 3.

²² *Social Issues Research Center* (Centar za istraživanje društvenih pitanja)

kao isključivo "engleska zaraza". Postoje izveštaji koji govore o pojavi huliganizma u Evropi pre '60-tih godina. Tako je, na primer, u tadašnjoj Jugoslaviji sredinom '50-tih registrovan talas fudbalskog nasilja zvanog "zusizam". Poreklo ove reči izvodi se iz akronima 'ZUS' srpsko-hrvatskih reči "zakolji, ubij, slomi".²³

Dok je u Velikoj Britaniji došlo do smanjenja stope fudbalskog nasilja u periodu od 1985. godine do početka novog veka, u kontinentalnoj Evropi je, međutim došlo do njegove eskalacije. Naime, u Italiji, Nemačkoj, Holandiji, zabeležen je porast huliganizma, ali i manja spremnost vlasti da prepozna i spreči ovaj problem.

Kod nas postoji nedovoljan broj dostupnih podataka, analiza i istraživanja nasilja sportske publike, odnosno huliganizma kao njegovog najzastupljenijeg pojavnog oblika. Ipak na osnovu postojećih podataka i istraživanja razvoj nasilja sportske publike kod nas se do 1990. godine, klasifikuje u 4 perioda razvoja. To su: (1) period od 1945. do kraja '60-tih godina, koga karakteriše spontano, neorganizovano navijanje i nasilje u ograničenom obimu; (2) sedamdesete godine, karakteriše pojava modernijih oblika navijanja po ugledu na italijanske i engleske navijače, veći stepen organizovanosti navijača i sukobi između protivničkih navijača većih razmera i organizovanosti u odnosu na predhodni period, odnosno dolazi do pojave huliganizma; (3) prva polovina i sredina osamdesetih, je period formiranja čvrstih navijačkih grupa naročito po ugledu na engleske i italijanske grupe, gde nasilje postaje centralno mesto navijačkih aktivnosti na i izvan stadiona, a sama događanja na terenu su od manjeg značaja za navijače i (4) kraj osamdesetih i početak devedesetih karakteriše profilisanje isključivo nasilno orjentisanih navijačkih grupa, visok nivo organizovanosti, minimalan uticaj zbivanja na terenu na ponašanje navijača, brutalnije nasilje i nacionalistički usmereni izgredi.²⁴ Period posle devedesetih do danas nije klasifikovan u dostupnim istraživanjima. Međutim, karakteristike aktuelne situacije vezane za huliganizam na našim prostorima mogu se izvesti na osnovu posmatranja najnovijih

---

²³ G. Carnibella et al, loc. cit.

²⁴ D. Lalić, "Nasilništvo nogometnih navijača: geneza fenomena u Jugoslaviji", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 116.

dogadjanja na sportskim terenima. Na primer, najnoviji izgredi nasilja navijača fudbalskog kluba Partizan na utakmici protiv Crvene Zvezde to najvernije potvrđuju. Tokom ove utakmice, koja se odigrala 24. aprila 2005. godine, došlo je do huliganskih izgređa grupe Partizanovih navijača koja je za rezultat imala veliki broj povređenih navijača, visoku materijalnu štetu načinjenu na stadionu i objektima oko stadiona kao i izazivanje nemira po završetku utakmice na ulicama u blizini stadiona.²⁵ Ovakvi i slični događaji govore u prilog činjenici da se huliganizam na domaćim terenima ispoljava u nepromenjenom obliku u odnosu na huliganizam koji je bio zastupljen krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Drugim rečima, nasilje sportske publike je danas visoko organizovano, unapred pripremljeno, čini suštinu navijačkog rituala uprkos tome što je donet Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama i manifestacijama sredinom 2003. godine, čija je namera bila upravo strogo sankcionisanje huliganizma i time njegovo smanjivanje i iskorenjivanje. Rezultati ovog zakona do danas nisu bili uverljivi.

Huliganizam nije isključivo problem sporta, već kako ističe Kris van Limbergen,²⁶ problem nasilja i širi društveni problem. Drugim rečima, problem huliganizma kao vida nasilja zahteva rešenja i angažovanje u okviru šireg društvenog konteksta. Sport, odnosno fudbal, je postao žrtva manifestacije nasilja grupa navijača jer on zauzima veoma važno mesto u životnom krugu ove društvene strukture, ali i zbog toga što ova vrsta sporta pogoduje lakoj organizaciji i predvidivosti konfrontacije, a omladinu koja ne vidi sopstvenu budućnost stavlja u centar pažnje.²⁷

IV NAVIJAČKE GRUPE I NJIHOVA STRUKTURA

Francuski autor Alen Erenberg (Alain Ehrenberg) navodi da "huliganizam, kao ekstremni proizvod sportskog navijanja predstavlja aspekt demokratizacije učestvovanja: način samoisticanja u situaciji

---

²⁵ L. Delić, "MUP zatajio: Nije sankcionisana izuzetna agresivnost gledalaca smeštenih na južnoj tribini", *Politika*, 26. april 2005, str. 20.

²⁶ K. van Limbergen, op. cit, str. 70.

²⁷ Ibid, str. 69.

društvenog isključenja.²⁸ Društveno isključenje omladine koja se našla u okruženju klase nekvalifikovanih, slabo obrazovanih i društveno besperspektivnih vršnjaka, jedan je od uzroka pojave nasilnog ponašanja na i oko fudbalskih terena. Nasilno ponašanje pripadnika ovih grupa tako doprinosi očuvanju i kompenzaciji osećaja sopstvene vrednosti. Moralna panika stvorena načinom medijskog izveštavanja o neredima izazvanim od strane huliganskih grupa, odnosno moralna osuda ovakvog ponašanja i društveno isključenje članova huliganskih grupa bilo je dovoljno da njihovim pripadnicima učini težim povratak u konformističko društvo. Upravo na taj način nastaje, kako navodi van Limbergen, vrsta *preuzimanja zadate uloge (role-taking)*, pri čemu članovi tvrdih navijačkih jezgara nastoje da potvrde svoju reputaciju.²⁹ Drugim rečima, stavljajući ih u prvi plan, osudom njihovog ponašanja, policija i mediji im pomažu da igraju ulogu huligana.

Pripadnost navijačkoj grupi je veoma važna za njene članove. Naime, grupa predstavlja vrstu alternativnog sveta, odnosno potkulturu u kojoj vrednosti konformističkog društva prestaju da važe, to je mesto gde se svakom članu pruža šansa da postane značajan u okviru grupe, grupa za njene pripadnike predstavlja utočište u kojem postoje afektivne veze, solidarnost među članovima, mesto uzbudljivih i senzacionalnih doživljaja, gde se upotreba alkohola i droga nekažnjeno uživa,³⁰ gde je svaka vrsta kriminalnog ponašanja opravdana i čini da se takvi članovi penju na hijerarhijskoj lestvici grupe. Dakle, grupa je samim tim mesto gde se najmlađi članovi mogu naučiti kriminalnom, odnosno devijantnom ponašanju, kao i mesto gde se takvo ponašanje ne samo opravdava već i zahteva. Važno je istaći da je grupa kako neutralizator ovakvog ponašanja (grupa pruža mogućnost podeljene odgovornosti), tako i

---

²⁸ A. Ehrenberg, *La culte de la performance*, Hachette Littératures, 2001, str. 45. (L'hooliganisme, cette dérive extrémiste du supporterisme, est un aspect de la démocratisation du paraître: une manière d'obtenir de la visibilité personnelle dans une situation d'exclusion sociale).

²⁹ K. van Limbergen, loc. cit.

³⁰ Ibid, str. 76.

katalizator ponašanja njenih članova (u grupi se pojedinac ponaša onako kako se sam nikada ne bi ponašao).³¹

Istraživanja i analize socijalne strukture navijačkih grupa i njihovih tvrdih, huliganskih jezgara ne mogu se okarakterisati kao potpune i dovoljno iscrpne da bismo na osnovu njih izvukli konačne zaključke o socijalnom sastavu ovih grupa. Međutim, na osnovu dostupne literature ipak je moguće dobiti uvid u socijalnu strukturu, profil i poreklo navijača, ali taj uvid ne bi trebalo podvrći generalizaciji u zaključivanju.

Rezultati istraživanja u Velikoj Britaniji koje su 1988. godine u studiji *The Roots of Football Hooliganism. An Historical and sociological Study* potpisali Erik Dunning i sar. pokazuju da je socijalna struktura engleskih navijača kroz istoriju bila promenljiva. Naime, sami počeci modernog fudbala su bili praćeni navijačima mešanog socijalnog sastava, između dva svetska rata fudbal privlači gledaoce iz redova srednjeg i višeg društvenog sloja, pri čemu se ovakav trend nastavlja do '50-tih godina prošlog veka. Od sredine '60-tih koje su karakteristične po regularnom dešavanju nereda izazvanih od strane navijača, fudbalske tribine popunjavaju mladi navijači pripadnici radničke klase. Međutim ovi autori u svom istraživanju ističu socijalnu razliku između fudbalske gomile i fudbalskih huligana.³² Socijalni sastav huliganskih grupa u Engleskoj, prema ovim autorima, je takav da preovlađuju nekvalifikovani radnici, zatim polukvalifikovani, a u manjem broju su to oni koji rade na sivim tržištima kao i nezaposleni.³³ Teza ovog istraživanja delimično može biti potvrđena rezultatima istraživanja sprovedenim u drugim evropskim zemljama, međutim potrebno je istaći da se ti rezultati razlikuju od zemlje do zemlje u zavisnosti od istorijskog, društvenog, političkog i kulturnog okvira svake od njih.

---

³¹ Ibid.

³² E. Dunning, P. Murphy and J. Williams, *The Roots of Football Hooliganism*, 1988, navedeno u S. Mihajlović, "Stereotipi i zablude: u shvatanju nasilja sportske publike", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 104.

³³ "Football and Football Hooliganism: Fact Sheet 1", Sir Norman Chester Centre for Football Research, University of Leicester, 2001, str. 5.

U daljem izlaganju o socijalnom sastavu navijačkih grupa u zemljama Evrope i kod nas ograničićemo se na period od početka '80-tih do danas, odnosno na novije faze razvoja huliganizma u tim zemljama.

U Italiji, na primer, savremena istraživanja socijalne strukture navijača pokazuju da je među 'militantnim' fudbalskim navijačima zastupljen širi spektar društvenih klasa nego što je to slučaj u Velikoj Britaniji. Ipak, jedan broj istraživača tvrdi da većinu pripadnika tvrdog jezgra navijačkih grupa čine lica koja dolaze iz redova radničke klase, i da su to uglavnom ne-kvalifikovani ili polukvalifikovani radnici, kao i da među njima ima studenata i žena.³⁴ Prosečna starost većine (64.7%) militantnih i nasilnih navijača u Italiji, po ovim istraživanjima, je ispod 21 godine.

Holandski istraživači, slično svojim italijanskim kolegama, tvrde da se navijači mogu naći među skoro svim socioekonomskim klasama, ipak, većina njih pripada nižim društvenim klasama. Van de Sande (J.P. van de Sande) nalazi da su svi navijači privedeni od strane policije zbog nasilnog ponašanja, bili muškog pola, 43% starosti između 16 i 18 godina, 28% starosti između 19 i 21 i skoro nijedan nije imao preko 30 godina.³⁵ Dalja istraživanja pokazuju da huligani za sobom imaju veoma problematično školovanje kao i da potiču iz problematičnih porodica ili da nisu imali dovoljno roditeljskog nadzora.³⁶

Predhodna zapažanja u većoj meri potvrđuje i belgijski istraživač, Kris van Limbergen, koji u svojim istraživanjima pokazuje da su 70% ispitanih navijača tvrdog jezgra radnici, od kojih je polovina bez posla, dok su ostali članovi navijačke grupe učenici ili studenti.³⁷

Sa druge strane, potpuna antiteza tipičnom engleskom, italijanskom, holandskom ili srpskom huliganu je danski fudbalski navijač. U ovoj zemlji, prema objavljenim istraživanjima, fudbalski navijači se vode drugačijim obrascima ponašanja odnosno navijanja i drugačijim vrednostima prilikom pružanja podrške svom klubu. Većina danskih navijača popularno

---

³⁴ G. Carnibella et al, op. cit, str. 70.

³⁵ J. P. Van de Sande, 1987, navedeno u: G. Carnibella et al, *Football Violence in Europe: A Report to the Amsterdam Group*, str. 76.

³⁶ Ibid.

³⁷ K. van Limbergen, op. cit, str. 72.

nazvanih *roligans* (ime je nastalo od reči 'rolig' što znači miroljubiv) pripada srednjoj klasi, odnosno 42% navijača su kvalifikovani radnici ili javni službenici. Prosečna starost navijača je 31 godina, dok žene čine 15% ukupnog broja navijača.³⁸ Dakle, problem huliganizma u Danskoj, prema dostupnim istraživanjima, gotovo da ne postoji. Navijanje karnevalskog stila, bez primene nasilja osnovna je karakteristika navijača ove zemlje.

Kod nas postoji nekolicina istraživanja o sociojalnoj strukturi navijačkih grupa, čiji se rezultati suštinski ne razlikuju od onih dobijenih istraživanjima u zemljama Zapadne Evrope, međutim tu se mogu uočiti i određene razlike. U svom radu "Stereotipi i zablude u shvatanju nasilja sportske publike" Srećko Mihajlović je napravio kvalitetnu sintezu podataka o sociojalnoj strukturi navijačkih grupa izvedenu iz, do tog momenta, objavljenih istraživanja, prema kojoj navijača ima najviše među učenicima i studentima, kvalifikovanim i visoko kvalifikovanim radnicima, zatim niskokvalifikovanim i polukvalifikovanim radnicima. Mihajlović u svom radu tvrdi da se na osnovu rezultata istraživanja može zaključiti da pripadnici navijačkih grupa nisu poreklom samo iz nižih društvenih slojeva već da je sociojalna struktura grupa pre heterogenog sociojalnog sastava.³⁹ Dalje, istraživanje Vere Marković ukazuje na smanjivanje prosečne starosti "organizovanih" navijača tokom '80-tih, kao i da podaci o sociojalnom poreklu "organizovanih" navijača ne pokazuju pravilnosti, odnosno "regrutacija" navijača se vrši iz svih sociojalnih slojeva, pri čemu promena strukture "organizovanih" navijača pomera fokus posmatranja sa marginalnih ličnosti na prosečne adolescente.⁴⁰

U cilju kompletiranja slike o navijačkim grupama korisno je zaustaviti se i na samoj strukturi navijačke grupe, njenoj organizaciji i hijerarhiji. Grupe navijača sa iste tribine se u kriminološkoj literaturi nazivaju *near-grups*.⁴¹ To su grupe koje na prvi pogled čine jednu grupu, međutim njih karakte-

---

³⁸ G. Carnibella et al, op. cit, str. 79.

³⁹ S. Mihajlović, "Stereotipi i zablude u shvatanju nasilja sportske publike", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 106.

⁴⁰ V. Marković, "Zašto su samo navijači u napadu?", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd, 1990, str. 137-8.

⁴¹ K. van Limbergen, op. cit, str. 77.

riše veoma nepovezana struktura koja mladima nudi manevarski prostor u kojem dolazi do određivanja sopstvenih uloga.⁴² Iako navijačke grupe karakteriše visok stepen solidarnosti, razlike među članovima samih navijačkih klika ogledaju se u uzrastu i učešću u huliganstvu i drugim oblicima kriminalnog ponašanja. Prema Limbergenu, tvrdo jezgro grupe sastavljeno je od mladih kojima različiti oblici delikventnog ponašanja nisu strani i smatraju se profesionalnim fudbalskim huliganima zaduženim za organizaciju i planiranje sukoba; oko tvrdog jezgra nalaze se mlađi članovi koji još nisu ogrezli u delikvenciji i koji teže da postanu članovi tvrdog jezgra time što se u nasilničkim akcijama angažuju svojom smelošću; najzad, oko drugog kruga nalaze se obični adolescenti koji doprinose utisku mase navijačkih grupa, ali koji ne pribegavaju nasilnom ponašanju.⁴³

Socijalna struktura navijačkih grupa je dakle heterogena i zaključci u vezi sa njihovim socijalnim sastavom ne bi trebalo da podlegnu generalizaciji. Heterogenost socijalnog sastava znači da se među pripadnicima navijačkih grupa nalaze lica poreklom iz nižih društvenih slojeva, ali i oni koji svoje poreklo imaju u srednjem društvenom sloju. Teza da su pripadnici navijačkih grupa nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici i nezaposleni mladi ljudi koji žive od socijalne pomoći, prihvaćena je od strane javnosti dobrim delom zahvaljujući senzacionalističkim medijskim člancima koji oblikuju mišljenje javnog mnjenja o huliganima kao "ljudima sa dna društvene lestvice", pri čemu u svojim izjavama mediji ne operišu sa dovoljnim brojem činjenica kao dokazima za iznete tvrdnje o poreklu pripadnika navijačkih grupa.

V ODNOS MEDIJA I HULIGANIZMA

Povezanost i uzajamni, prožimajući uticaj masovnih medija i fudbalskog nasilja je postojala od samog nastanka profesionalnog fudbala i medija kao masovnih sredstava informisanja. Ovakav odnos je uzrokovan činjenicom da je značaj vesti o huliganskim izgedima postao veliki za javnost, pri čemu su mediji svojim senzacionalističkim izveštajima o neredima izazvanim od strane huligana doprineli povećanju interesovanja javnosti za

---

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

ovu pojavu, ali istovremeno, dejstvo vesti na sliku koju huligani imaju o sebi i svojoj grupi je bilo i ostalo veoma važno.

Istorijat odnosa medija i fudbalskog nasilja, međutim, pokazuje da se taj odnos periodično menjao i samim tim za svaki period razvoja fudbalskog nasilja i medija uopšte, karakterističan je određeni pojavni oblik njihovih međusobnih odnosa.

U Engleskoj je ovaj odnos istorijski veoma karakterističan i predstavlja dobar primer za objašnjenje određenih faza razvoja. Naime, u periodima do Prvog svetskog rata i između dva svetska rata izveštavanje o fudbalskom nasilju je bilo veoma oskudno, daleko od senzacionalističkog, a članci su bili kratki i činjenični. Savremeni stil izveštavanja o fudbalskom nasilju vuče korene iz perioda sredine '50-tih godina kada dolazi do širenja javnog straha putem medija, odnosno *moralne panike* od porasta uličnog kriminala i nasilja mladih uopšte.⁴⁴ Ispoljavanje panične reakcije u okviru britanskog društva javljalo se u periodima rastućih političkih, socijalnih i ekonomskih konflikata kada je država primenjivala strogu kontrolu na uspostavljanju zakona i reda. Grupe mladih koje su izlazile iz okvira konformističkog društva, među kojima su bili modsi i rokersi, skinhedsi, pankeri, huligani i drugi, bile su podvrgnute moralnoj osudi društva koje ih je smatralo, kako navodi Stenli Koen (Stanley Cohen), za *folk devils* (narodne demone). Tako su '60-tih godina neredi oko fudbalskih stadiona predstavljeni kao socijalni problem za čije rešenje je bila potrebna hitna intervencija.⁴⁵ Mediji su u tome igrali, nesumljivo, veoma važnu ulogu. Tokom '70-tih i '80-tih stepen senzacionalističkog medijskog izveštavanja je sve veći. Članci dobijaju više mesta u tabloidima, a njihovi naslovi su zastrašujući. Vinovnici huliganskih izgređa se opisuju kao ludaci, životinje, društveni otpadnici. Takvim načinom izveštavanja mediji su samo povećali osećanje straha i potrebu za strožijom intervencijom države, koja je zatim i usledila i manifestovala se u masovnijem prisustvu redarskih službi na stadionima. Fudbalski huliganizam je i posle ovog perioda nastavio da bude značajna medijska vest, a takav trend se zadržao do danas.⁴⁶

---

⁴⁴ G. Carnibella et al, op. cit, str. 86.

⁴⁵ K. van Limbergen, op. cit, str. 83.

⁴⁶ G. Carnibella et al, op. cit, str. 87.

Na prostorima bivših jugoslovenskih republika, medijsko izveštavanje o nasilju navijačkih grupa na fudbalskim terenima u periodu posle Drugog svetskog rata do '70-tih godina, je bilo oskudno, odnosno u izveštajima sa utakmica navijanje se tek sporadično spominjalo i to samo u cilju opisivanja atmosfere na stadionu.⁴⁷ Tokom '70-tih godina mediji se češće nego u predhodnom periodu osvrću na ponašanje navijača na stadionima, ali i u ovom periodu vrlo su retki izveštaji o neredima izazvanim od strane navijača i oni se pre nastoje zataškati. Stanje odnosa medija prema fudbalskom nasilju bitno se menja tokom prve polovine '80-tih godina. Naime, u ovom periodu medijsko izveštavanje o nasilju fudbalskih huligana je otvoreno i veoma detaljno, a samo izveštavanje dobija odlike senzacionalizma što je predstavljalo jedan od uzroka za stvaranje *moralne panike* u ovom periodu, vezane za nasilje fudbalskih huligana. Trend ovakvog načina izveštavanja nastavljen je i u periodu druge polovine '80-tih i početkom '90-tih, uz dodavanje elementa nacionalizma sadržaju članaka o izgredima fudbalskih navijača. U tom kontekstu, potpirivanje nacionalističkih strasti doprinelo je stvaranju dubljeg jaza među grupama navijača poreklom iz različitih republika i povećanju nacionalne netrpeljivosti koja je za rezultat imala sukobe velikih razmera između navijača rivalskih grupa na fudbalskim utakmicama timova iz različitih republika.

U Srbiji, danas, medijsko izveštavanje o nasilju fudbalskih huligana je u dovoljnoj meri senzacionalističko. O nasilju navijača se široko raspravlja u medijima, a kao dokaz ovoj tvrdnji mogu poslužiti skorašnji medijski izveštaji i članci sa utakmice između Crvene Zvezde i Partizana koja je privukla veliku pažnju javnosti upravo zbog veoma žestokih okršaja protivničkih navijača.

Međutim, od nedavno je rezervisanost u ukazivanju na fudbalsko nasilje u medijima dobila na značaju, ne samo u Velikoj Britaniji nego i u drugim evropskim zemljama, a uslovljena je isticanjem određenih državnih i naučnih izveštaja o negativnom uticaju medija na porast fudbalskog nasilja. Prema Stjuartu Holu (Stuart Hall) i kasnije Patriku Marfiju (Patrick Murphy) i njegovim saradnicima sa Lester Univerziteta, mediji načinom svog

---

⁴⁷ D. Lalić, op. cit, str. 119–20.

izveštavanja o problemu nasilja doprinose njegovoj eskalaciji. Hol to naziva *spiralnim efektom povećavanja*, koji je, kako tvrdi ovaj autor, bio prisutan od sredine '60-tih u izveštavanju o fudbalskom nasilju u Velikoj Britaniji.⁴⁸ Ovaj pristup podržan je od strane Marfija i njegovih saradnika koji u svojim studijama diskutuju o ne malo značajnom uticaju medija na širenje fudbalskog nasilja. Oni posebno ističu karakterističan predvidljiv stil izveštavanja medija, takav da mediji više dana pre odigravanja fudbalskih utakmica pišu i govore o potencijalnim neredima koji se mogu očekivati i time utiču na navijače da se opravdaju pred javnošću ulogom koja im je već unapred pripisana. Dalje, ovi autori ističu da je štampa igrala značajnu ulogu u donošenju mera za suzbijanje huliganizma od strane države, kao i da su donete mere imale kratkoročne efekte i ogledale su se u izmeštanju nasilja sa stadiona na gradske ulice.⁴⁹ Evidentno je, kako navodi Marfi, da se sociološko objašnjenje fudbalskog nasilja ne nalazi u popularnoj štampi, ali i ako se nađe ono će biti pre kratko i neuočljivo, a kako navodi Hol: "Ukoliko izdvojite socijalno nasilje iz socijalnog konteksta, jedino što u tom slučaju preostaje su razbijene glave".⁵⁰

Huliganima je veoma bitan odnos koji mediji zauzimaju izveštavajući o njima. Postoje značajni dokazi koji podržavaju tvrdnju da fudbalski huligani uživaju i imaju za cilj medijsko pokriće svojih aktivnosti.⁵¹ Drugim rečima, za njih je veoma važno biti u centru pažnje medija i javnosti, to im pruža posebno zadovoljstvo. Kako navodi Kris van Limbergen u svom istraživanju o fudbalskom vandalizmu u Belgiji, za huligane je veoma bitan način na koji je fudbalski huliganizam predstavljen u štampi, ne samo huliganizam njihove grupe, već i kako su predstavljeni huligani drugih klubova u zemlji i inostranstvu.⁵² Međutim, medijska popularnost huligana ima i drugu stranu medalje, naime objavljivanje fotografija ili emitovanje fudbalskog nasilja u medijima mogu biti veoma neprijatni za huligane, jer se na taj način briše njihova anonimnost i olakšava identifikacija od strane policije.

---

⁴⁸ G. Carnibella et al, loc. cit.

⁴⁹ Ibid, str. 88.

⁵⁰ Ibid, str.89.

⁵¹ Ibid, str.93.

⁵² K. van Limbergen, op.cit., str 86.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – M. Kovač
„Nasilje u sportu: huliganizam kao oblik nasilja sportske publike“, (str. 347-374)

Mediji su, dakle, imali veoma važnu ulogu u razvoju i eskalaciji huliganizma gotovo u svim zemljama Evrope, a naročito u Velikoj Britaniji. Oni su doprineli izlasku huliganskih grupa i njihovih članova iz anonimnosti i time im obezbedili prestiž u delu javnosti kao i u okviru sopstvene grupe i najzad, mediji su posredno doprineli održavanju tradicije nereda na i oko fudbalskih stadiona.

VI RASIZAM I NACIONALIZAM KAO OBLICI NASILJA U SPORTU

Rasizam i nacionalizam predstavljaju problem sporta širom Evrope. Oni su, istovremeno veoma važan činilac problema samog fudbalskog huliganizma. To su oblici nasilja u sportu čiji su akteri, u najvećem broju, huligani. Obe vrste nasilja imaju jake izražajne karakteristike i često se može primetiti da su to glavni oblici nasilja koji se pojavljuju na međunarodnoj sportskoj sceni.

Rasistički ispadi su karakteristični uglavnom za britanske huligane, međutim ni druge evropske zemlje, naročito Nemačka i Italija, ne zaostaju po broju i intenzitetu rasističkog nasilja. Najčešće manifestacije rasističkog ponašanja na stadionima su vređanje igrača druge rase, upotreba nacističkih simbola prilikom navijanja, uzvici i pesme pretnji linčovanjima, spaljivanjima i ubistvima. Činjenica je, međutim, da je ovde reč o svetu ideja koje su uprošćene, nedomišljene i jedva razvijene, čiji je cilj jedino provokacija, ali i pored toga broj pojava ove vrste na međunarodnoj sceni je zaista alarmantan.⁵³

U Engleskoj je do eskalacija ove vrste nasilja došlo tokom '70-tih i '80-tih godina prošlog veka, u vreme kada je Engleska liga dovodila igrače iz celog sveta. Rasističke i antisemitske pesme sa zastrašujućim sadržajima bile su stalni pratilac utakmica u to vreme. Međutim, u drugoj polovini '80-tih godina engleska vlada donosi niz mera suzbijanja fudbalskog nasilja na stadionima među kojima je i zabrana pevanja pesama rasističkog sadržaja, odnosno takav akt navijača bio je podležan zakonskim sankcijama. U narednom periodu, zahvaljujući broj-

---

⁵³ Ibid., str. 79.

nim merama britanskog društva u cilju suzbijanja ove pojave, problem rasizma na sportskim priredbama imao je opadajući trend.

Važna karakteristika vezana za rasizam u Velikoj Britaniji i ostatku Evrope je to da fudbalski stadioni predstavljaju plodno tlo za regrutovanje pripadnika ekstremne desnice među huliganima. Odnos pokreta ekstremne desnice i huligana je veoma blizak u Velikoj Britaniji i on datira još od '30-tih godina prošlog veka, kada je Britanska unija fašista radila na regrutovanju pripadnika među mladima iz redova radničke klase koji su ujedno bili vatreni fudbalski navijači.⁵⁴ U periodu najveće eskalacije rasizma u Engleskoj, tokom '70-tih i '80-tih, odnos desno orijentisanih pokreta prema huliganima je bio najprisniji, a tokom '80-tih i '90-tih, primetno je često prisustvo pripadnika ekstremne desnice među navijačima na fudbalskim utakmicama u inostranstvu.

Dok jedni tvrde da ekstremno desno političko krilo podstiče nasilje na fudbalskim terenima, drugi pak navode da ove partije nastoje pre da iskoriste fudbalsko nasilje nego da ga podstaknu.⁵⁵ Prema viđenju Engleskog nacionalnog fudbalskog obaveštajnog odreda, kako ističu Jon Garland (Jon Garland) i Majkl Rou (Michael Rowe), desno orijentisano političko krilo je videlo u fudbalskim huliganima potencijalne članove svojih partija naročito zbog njihove čvrste organizacije kao grupe i prihvaćenih obrazaca ponašanja, međutim regrutovanje je izvršeno sa delimičnim uspehom, po mišljenju predstavnika ovog Odreda, i ne postoje čvrsti dokazi za tvrdnje o dramatičnom uspehu desnice u ovom polju njihovog delovanja.⁵⁶

Rasizam kao oblik sportskog nasilja u drugim delovima Evrope nema značajnu tendenciju opadanja, već se u određenim zemljama može primetiti njegov rast. U Nemačkoj, na primer, neonacistički i neofašistički pokreti nastavljaju da deluju na polju pružanja podrške rasizmu na stadionima, dok u Francuskoj Nacionalni front na čelu sa Žan-Mari Le Penom (Jean-Marie Le Pen), neguje tradiciju prisnih odnosa sa huliganima posredno podstičući rasizam u okviru huliganskih grupa.

---

⁵⁴ G. Carnibella et al, op. cit, str. 96.

⁵⁵ Ibid, str. 98.

⁵⁶ Ibid, str. 97.

Nacionalizam kao oblik nasilja koji se javlja na sportskim priredbama, pored rasizma predstavlja ozbiljan društveni problem. Nacionalizam je dramatičan izraz društvenih kriza i globalnih društvenih odnosa, koje se mogu manifestovati i kroz nasilno ponašanje navijača na stadionima.⁵⁷ Kako navodi Krešimir Petrović, "nacionalizam je na stadionima samo 'termometar' nekog stanja (...) dok su koreni negde drugde".⁵⁸ Drugim rečima, nacionalizam u sportu ne može se posmatrati izvan društvenog konteksta, jer su upravo društveni uslovi doveli do njegove pojave. Pojava identifikovanja navijača na terenima sa nacijom kojoj pripadaju i posmatranje sportskog takmičenja kroz prizmu međunarodnog suparništva dovodi do eskalacije nasilja i mržnje izazvane nacionalizmom, što je naročito bilo karakteristično, i na žalost još uvek je, na prostorima bivših jugoslovenskih republika.

Na teritoriji bivše Jugoslavije, a naročito u Srbiji i Hrvatskoj, neredi na stadionima izazvani nacionalističkim ispadima od strane 'militantnih', desno orjentisanih huligana su postali veoma česta pojava tokom '80-tih i početkom '90-tih, u vreme postojanja zajedničke države. Najdramatičniji primer nereda izazvanog nacionalističkom varnicom iz tog perioda je događaj na stadionu Maksimir u Zagrebu 1990. godine i neodigrana utakmica između Crvene Zvezde i Dinama. Tom prilikom je došlo do nezapamćene tuče između navijača suparničkih timova i milicije, pri čemu je načinjena materijalna šteta bila neprocenjiva, veliki broj lica je bilo povređeno, a privedeno je ukupno 174 lica. Utakmica nije ni odigrana.⁵⁹

Ni danas, u vreme kada su međudržavni sukobi deceniju iza nas, nacionalizam ne prestaje da bude faktor izazivanja nereda na utakmicama između srpsko-crnogorskih i hrvatskih klubova. Brojni primeri huliganskih ispada na skorašnjim utakmicama timova ove dve zemlje idu u prilog ovoj činjenici. Tako su pristalice Košarkaškog kluba Cibona u Zagrebu 2003. godine na utakmici Evrolige sa Partizanom fizički napali trenera Partizana i portparola navijača Partizana. U Zagrebu, 2004. godine, ispred hotela gde su bili smešteni košarkaši Crvene Zvezde pretučeni su direktor beogradskog kluba i jedan sportski novinar koji je pratio klub na gostovanju.

---

⁵⁷ D. Koković, op. cit, str. 108.

⁵⁸ K. Petrović, op. cit, str. 21–2.

⁵⁹ S. Mihajlović, op. cit, str. 102.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – M. Kovač
„Nasilje u sportu: huliganizam kao oblik nasilja sportske publike“, (str. 347-374)

Na rukometnim utakmicama u Zagrebu i Beogradu odigranim u martu ove godine između klubova Partizan i Zagreb došlo je do nereda koji su po svom karakteru u oba slučaja bili organizovani i izazvani od strane navijača domaćeg kluba.⁶⁰

Potrebno je dotaći se ponovo uloge medija koja ni u ovom polju nije beznačajna. Mediji načinom izveštavanja o neredima na sportskim priredbama sa nacionalističkom podlogom, potpiruju nacionalnu netrpeljivost kod navijača. Međutim, to i nije tako teško imajući u vidu da su pripadnici navijačkih grupa uglavnom mladi ljudi sa problemom određivanja sopstvenog identiteta, a identitet je opet najlakše ustanoviti naspram nekog ko je različit, naspram nekog ko nije istog porekla, iste rase, iste vere ili iste nacije.

Rasizam i nacionalizam su, kao što smo videli, veoma česta pojava na međunarodnoj sportskoj sceni. Kao što nasilje navijača prouzrokovano rasizmom i nacionalizmom predstavlja problem sportskih klubova i organizacija, tako ono ujedno predstavlja širi društveni problem za čija rešenja je potrebna odlučna akcija na nivou celokupnog društva.

VII ULOGA ALKOHOLA I OPOJNIH DROGA U NASILJU SPORTSKE PUBLIKE

Mali broj istraživanja fudbalskog huliganizma, odnosno huliganizma u sportu uopšte, uključuje analize uloge alkohola i opojnih droga. Za mnoge istraživače iz ove oblasti uloga alkohola vezana za huliganizam je periferna, a u radovima, na primer, italijanskih istraživača, ona je izostavljena u potpunosti. Ovakav stav istraživača proističe iz činjenice da je pijanstvo samo u malom broju slučajeva može smatrati faktorom značajnim za nastanak organizovanog nasilja.⁶¹

Veza konzumiranja alkohola i fudbalskog huliganizma, naime postoji, ali broj incidenata nastalih pod uticajem alkohola razlikuje se od zemlje do

---

⁶⁰ Navedeno na internet stranici:

<http://www.slobodnaevropa.org/article/2005/03/10/eed4cca8-1f91-4e4c-b3f3-63acc498af9a.html>, stranici pristupljeno 25. aprila 2005.

⁶¹ K. van Limbergen, op.cit, str 87–8.

zemlje i kako istraživanja potvrđuju, najveći stepen ove zavisnosti je u zemljama Severne Evrope i Velike Britanije. U zemljama kao što su na primer, Engleska, Škotska, Irska, Danska i Nemačka, piti mnogo je generalno prihvaćeno među navijačima kao bitan obrazac 'muškog' načina ponašanja. Međutim uticaj alkohola na ponašanje žestokih navijača je različit gotovo u svakoj od ovih zemalja. U Engleskoj, na primer, određeni broj prekršaja navijača se dovodi u vezu sa konzumiranjem alkohola. Tokom 2000. i 2001. godine 928 ili 27% slučajeva hapšenja na utakmicama Engleske i Velške fudbalske lige dovođeno je u vezu sa upotrebom alkohola.⁶² Sa druge strane, danski 'roligans', škotski i irski navijači koji takođe konzumiraju velike količine alkohola na utakmicama, imaju reputaciju najmiroljubivijih navijača u čitavoj Evropi. U Italiji, za razliku od gore pomenutih zemalja, konzumiranje alkohola nije ni malo karakteristično za navijače, ali i pored toga za njih je karakterističan veoma agresivan stil navijanja. Kod nas istraživanja nisu obuhvatala ovaj aspekt fudbalskog nasilja, pa je samim tim suviše donositi bilo kakve zaključke bez čvrstih dokaza o stanju na stadionima po pitanju konzumiranja alkohola od strane domaćih navijača.

Uvođenje zabrana za unošenje i konzumiranje alkohola na stadionima, pored svojih dobrih strana kao što je smanjenje agresivnog ponašanja navijača pod dejstvom alkohola, ipak može imati i negativne posledice. Naime, ove restrikcije dovode do toga da navijači u zamenu za alkohol koriste razne vrste droga.⁶³ Kako navode istraživači u studiji o fudbalskom nasilju, u Velikoj Britaniji je primećeno da je došlo do povećane upotrebe kanabisa i MDMA (ekstazija) na fudbalskim stadionima kao direktne posledice uvođenja zabrane unošenja i konzumiranja alkohola.⁶⁴

U Engleskoj, danas, dolazi do određenih promena u svetu huliganstva, koje imaju uticaja i na druge evropske navijače, a što je istovremeno vezano i za ulogu alkohola u fudbalskom nasilju. Naime, poslednje generacije huligana, zvanih *casuals* ili *designer hooligans* koje karakteriše izmicanje kontroli policije putem drugačijeg stila oblačenja (markirana, skupa garderoba), zatim manja predvidivost i žestina, veća promišljenost i akcije koje nisu vezane za sam vremenski okvir odigravanje utakmice,

---

⁶² "Football and Football Hooliganism: Fact Sheet 1", op. cit, str. 9.

⁶³ G. Carnibella et al, op. cit, str. 108.

⁶⁴ Ibid.

karakteriše i manjak sklonosti ka upotrebi alkohola. Ova nova generacija huligana smatra da konzumiranje alkohola ima loš uticaj na organizovanje i izazivanje nereda i da u tom slučaju pojedinac ne može biti usredsređen na akciju, ali i da ga organi reda mogu lako i brzo uhvatiti.⁶⁵

Mali broj istraživanja urađen na temu odnosa huliganizma i alkohola razlog je oskudevanju u broju činjenica koje dovode u vezu upotrebu alkohola i droga sa fudbalskim nasiljem. Međutim, na osnovu postojećih istraživanja koja su izučavala ovaj odnos, sledi da je ta veza promenljiva i različita u zavisnosti od kulture i specifičnosti situacije u kojoj se javlja, od mera represije koje se uspostavljaju, kao i od stila, odnosno usvojenih normi ponašanja huliganskih grupa.

VIII ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu predhodne rasprave moglo bi se izdvojiti nekoliko zaključaka o nasilju u sportu i huliganizmu kao obliku tog nasilja.

Prvo, nasilje u sportu je fenomen koji prati sport od njegovog nastanka. Kao što smo već videli u ovoj raspravi, postoje brojni primeri zabeleženi kroz istoriju koji govore u prilog ovoj činjenici. Međutim, huliganizam, kao oblik nasilja u sportu, tačnije oblik nasilja sportske publike, pojava je koja se vezuje za savremeni sport i koja egzistira u okvirima savremenog društva. Drugim rečima, to je oblik nasilja koje se manifestuje kroz savremeni sport, ali ono nije samo problem sporta već predstavlja širi društveni problem. Sport, a naročito fudbal, je postao žrtva manifestacije nasilja od strane grupa navijača, jer je njegovo mesto na lestvici interesovanja pripadnika ovih grupa veoma visoko pozicionirano.

Drugo, zaključak da je socijalna struktura huliganskih grupa sastavljena od lica koja potiču isključivo iz nižih društvenih slojeva bio bi pogrešan. Dakle, socijalni sastav grupe je, kako navode mnogi autori, promenljiv, heterogen, sačinjen od mladih koji nisu uspeli da se uklape u sistem nametnut od strane društva kao jedino ispravan. U svojoj težnji ka demokratizaciji učestvovanja, samoisticanja i potvrđivanja navijačima je grupa postala utočište, mesto gde je jedino moguće doživeti samoostvarenje.

---

⁶⁵ K. van Limbergen, op.cit, str. 88.

Treće, odnos medija i huliganizma je po svojoj prirodi ambivalentan. Jasan i nejasan, sezacionalistički i rezervisan. Dok medijski senzacionalizam potstiče huliganizam i u vezi sa njim stvara *moralnu paniku* u javnosti, tako medijska rezervisanost prema ovoj vrsti nasilja, između ostalog, utiče na njegov opadajući trend.

Četvrto, rasizam i nacionalizam su, kao što smo videli u predhodnoj diskusiji, gotovo neizostavni oblici nasilja na međunarodnoj sportskoj sceni. Poruke rasističkog i/ili nacionalističkog sadržaja sastavni su deo navijačkog obreda. Razlog tome leži upravo u činjenici da su pristalice navijačkih grupa često vođeni svetom ideja koje su uproščene, slabo razvijene i nepromišljene i čiji je osnovni cilj provokacija.

Peto, pitanje o uticaju alkohola i opojnih droga na rasprostranjenost huliganizma, čini se, nema zadovoljavajući odgovor. Zaključci u vezi sa ovim pitanjem su, na žalost, samo delimični. Videli smo da je veoma mali broj istraživanja urađen na ovu temu, dakle, nedostatak dokaza onemogućava precizne zaključke. Ipak, evidentno je da je konzumiranje alkohola i droga prisutno među navijačima. Međutim, direktna veza između konzumiranja alkohola i stepena nasilja može biti uočena samo u pojedinačnim slučajevima. Važno je istaći da je ta veza promenljiva, nestabilna i različita u zavisnosti od sredine u kojoj se javlja, od mera represije kao i od usvojenih obrazaca ponašanja navijačkih odnosno huliganskih grupa.

Cilj ovog rada je bio da diskutuje o fenomenu huliganizma kao vrsti nasilja koje se redovno javlja na sportskim manifestacijama i ponovo usmeri pažnju stručne i šire javnosti na ovu negativnu društvenu pojavu, naročito danas, kada ponovo postajemo svedoci novog talasa nasilja ove vrste kod nas, ali i u svetu.

LITERATURA

- (1) CARNIBELLA, G. et al. (1996) *Football Violence in Europe: A Report to the Amsterdam Group*, Social Issues Research Centre, Oxford.
- (2) DEFRANCE, J. (2000) *Sociologie du sport*, 3 édition, Édition La Découverte et Syros, Paris.

- (3) DELIĆ, L. (2005) "MUP zatajio: Nije sankcionisana izuzetna agresivnost gledalaca smeštenih najužnoj tribini", *Politika*, 26. april.
- (4) DUNNING, E., MURPHY, P. & WEDINGTON, I. (2001) "Towards Understanding of Football Hooliganism as a World Phenomenon", dostupan na internet stranici: <http://www.ucd.ie/css/papers/football%2001..pdf>.
- (5) EHRENBERG, A. (2001) *La culte de la performance*, Hachette Littératures, Paris.
- (6) "Football and Football Hooliganism: Fact Sheet 1", *Sir Norman Chester Centre for Football Research*, University of Leicester, 2001.
- (7) GRIGGS, G. (2004) "Soccer Hooliganism in England Between the Wars", *The Sport Journal*, Vol. 7, No. 3.
- (8) GUIDE JURIDIQUE (2004), *La prévention et la lutte contre les incivilités et la violence dans le sport*, Ministère des Sports de République Française.
- (9) HALLEY, A.J. (2001) "British Soccer Superhooligans: Emergence and Establishment: 1982 – 2000", *The Sport Journal*, Vol. 4, No. 3.
- (10) HALEY, A.J., JOHNSTON, I., BRIAN, S. (1998) "Menaces to Management: A developmental View of British Soccer Hooligans, 1961-1986", *The Sport Journal*, Vol. 1, No. 1, leto 1998.
- (11) KOKOVIĆ, D. (1990) *Doba nasilja i sport*. OKO, Novi Sad.
- (12) KOSTIĆ, S. (2005) "Tuče i igra", *Radio slobodna Evropa*, dostupan na internet stranici: <http://www.slobodnaevropa.org/article/2005/03/10/eed4cca8-1f91-4e4c-b3f3-63acc498af9a.html>.
- (13) LALIĆ, D. (1990) "Nasilništvo nogometnih navijača: geneza fenomena u Jugoslaviji", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd.
- (14) MARKOVIĆ, V. (1990) "Zašto su samo navijači u napadu?", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd.
- (15) MARJANOVIĆ, R. (1979) "Socijalne funkcije sporta", *Sociologija*, Beograd.
- (16) MIHAJLOVIĆ, S. (1990) "Stereotipi i zablude: u shvatanju nasilja sportske publike", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd.

- (17) PETROVIĆ, K. (1990) "Nasilje i sport", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd.
- (18) PIOTROWSKI, P. "Soccer Hooliganism in Poland. Extent, Dynamism and Psychosocial Conditions", dostupan na internet stranici: <http://www.inter-disciplinary.net/piotrowski%20paper.pdf>.
- (19) RADOVANOVIĆ, D. (2002) (ed.). *Delikti nasilja: krivično – pravni i kriminološki aspekt*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- (20) THOMPSON, K. (2002) *Moralna panika*. Clio, Beograd, 2003.
- (21) VAN LIMBERGEN, K. (1990) "Fudbalski vandalizam", *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 88/90, Beograd.

VIOLENCE IN SPORT: HOOLIGANISM AS A FORM OF SPORT SPECTATOR VIOLENCE

In this paper author analyzes hooliganism as a contemporary form of violence related to sport. In order to explain the roots of hooliganism, author examines social structure of the hooligan groups, more precisely social background of the group's members, with the aim to locate the main motives responsible for hooligan behavior, having in mind socio-historical context in which this form of violence appeared and spread. It is stressed in this paper that the influence of the media and the government was of a crucial significance for creation of a wider social concern related to violence of sport spectators. By the pointing out to the existence of the problem and by giving it the publicity, media provoked, although it was not expected, escalation, development and evolution of the hooliganism, more exactly media influenced the appearance of the amplification spiral whereby exaggerated coverage of the phenomenon can have the effect of worsening it. Simultaneously, certain social conditions in the countries where the problem of hooliganism is evident, led to the occurrence of the racist and nationalistic colored violence which was treated as one of the hooligan 'code of conduct', especially apparent at the international sport scene. Finally, the assumption that consumption of alcohol and drugs by the hooligans is directly related to violent behavior increased already existing social concern which is discussed in the last section of this paper.

KEY WORDS: *violence / hooliganism / sport / sport spectators / media*